

MAKTABGACHA TA'LIMNING PAYDO BO'LISHI VA TARIXIY RIVOJLANISHI*Maxmudov Temirxon**Qo'qon universiteti o'qituvchisi**Meliboyeva Nigora Qo'qon**universiteti Ta'lim fakulteti**Maktabgacha ta'lim 6/25 guruh talabasi**Mail: Nigorameliboyeva@gmail.com**Tel: +998996537757***Annotatsiya**

Mazkur maqolada maktabgacha ta'lim (bolalar bog'chasi) tizimining tarixiy shakllanishi, uning dastlabki ildizlari va zamonaviy pedagogik tizim sifatida rivojlanish bosqichlari tahlil qilinadi. Tadqiqotda maktabgacha ta'limning qadimgi jamiyatlardagi tarbiyaviy qarashlardan boshlab XIX asrda Yevropada sanoatlashuv jarayoni ta'sirida muassasa sifatida shakllanishi yoritilgan. Ayniqsa, nemis pedagogi Friedrich Fröbel tomonidan ishlab chiqilgan "Kindergarten" konsepsiyasining ilmiy-pedagogik asoslari va uning xalqaro miqyosda tarqalishi alohida ko'rib chiqiladi. Shuningdek, maqolada Rossiya imperiyasi davrida maktabgacha ta'lim tizimining shakllanishi, Adelaida Simonovich faoliyati, hamda Turkiston hududida bog'chalarning dastlabki kirib kelish jarayonlari tahlil qilingan. Sovet davrida maktabgacha ta'limning davlatlashtirilishi, markazlashgan tizimga aylanishi va uning ijtimoiy-mafkuraviy funksiyalari ham yoritilgan. O'zbekiston hududida maktabgacha ta'limning rivojlanishi esa mustaqillikkacha va mustaqillikdan keyingi davr kesimida tahlil qilinadi. Maqola maktabgacha ta'lim tizimining tarixiy evolyutsiyasini yaxlit ilmiy yondashuv asosida ko'rsatib beradi hamda uning jamiyat taraqqiyotidagi o'rnini ochib beradi.

Kalit so'zlar: maktabgacha ta'lim, bolalar bog'chasi, Friedrich Fröbel, pedagogika tarixi, Rossiya imperiyasi, Sovet ta'lim tizimi, O'zbekiston ta'limi.

Abstract

This article examines the historical development of preschool education (kindergarten) and its transformation into a modern pedagogical system. It analyzes the early forms of child upbringing in ancient civilizations and highlights the emergence of institutionalized early childhood education in Europe during the 18th–19th centuries as a result of industrialization, urbanization, and the increasing participation of women in the workforce. Special attention is given to the pedagogical ideas of Friedrich Fröbel, the founder of the "Kindergarten" concept, whose educational philosophy based on play, creativity, and natural child development became the foundation of modern

preschool education worldwide. The article also explores the spread of preschool education in the Russian Empire, its institutionalization during the Soviet period, and its expansion in Central Asia, particularly in Uzbekistan.

Furthermore, the study discusses the transformation of preschool education in Uzbekistan during the Soviet era and its reforms in the post-independence period, emphasizing the modernization and integration of international educational standards.

Keywords: preschool education, kindergarten, Friedrich Fröbel, early childhood education, pedagogy, Soviet education system, Russian Empire, Uzbekistan education reforms.

Аннотация.

Данная статья посвящена историческому развитию системы дошкольного образования (детских садов) и её формированию как современной педагогической системы. Рассматриваются ранние формы воспитания детей в древних цивилизациях, а также становление институционального дошкольного образования в Европе в XVIII–XIX веках под влиянием индустриализации, урбанизации и вовлечения женщин в трудовую деятельность. Особое внимание уделяется педагогическим идеям Фридриха Фрöбеля — основателя концепции «детского сада» (Kindergarten), чья теория основана на принципах игры, творчества и естественного развития ребёнка. Эти идеи стали фундаментом современной системы дошкольного образования во всём мире. Также анализируется распространение дошкольного образования в Российской империи, его развитие в советский период и внедрение в Центральной Азии, в частности в Узбекистане.

Кроме того, рассматриваются процессы трансформации дошкольного образования в Узбекистане в советский период и его реформирование после обретения независимости, включая модернизацию и внедрение международных образовательных стандартов.

Ключевые слова: дошкольное образование, детский сад, Фридрих Фрöбель, раннее развитие детей, педагогика, советская система образования, Российская империя, реформы образования Узбекистана.

Kirish. Maktabgacha ta’lim tizimi jamiyat taraqqiyotining muhim institutsional elementlaridan biridir. U bolani faqat parvarish qilish emas, balki uning intellektual, ijtimoiy va emotsional rivojlanishini ta’minlashga xizmat qiladi. Bugungi kunda bog‘cha ta’limi deyarli barcha davlatlarda majburiy yoki keng qamrovli tizim sifatida shakllangan bo‘lsa-da, u tarixan uzoq evolyutsion jarayon natijasida paydo bo‘lgan. Maktabgacha ta’limning shakllanishi sanoatlashuv, urbanizatsiya va ayollarning mehnat bozoriga kirib borishi bilan bevosita bog‘liq bo‘lib, aynan XIX asrda Yevropada yangi pedagogik g‘oyalar asosida institutlashgan shaklga ega bo‘lgan.

I. Maktabgacha tarbiyaning dastlabki tarixiy ildizlari. Maktabgacha yoshdagi bolalarni tarbiyalash qadimgi sivilizatsiyalarda ham mavjud bo‘lgan, biroq u maxsus muassasa shaklida emas, balki oilaviy va ijtimoiy tizim ichida amalga oshirilgan. Qadimgi Yunonistonda Aflotun bola tarbiyasini davlat manfaatlari bilan bog‘lagan holda ko‘rib chiqqan bo‘lsa, Arastu tarbiyada yosh davrlarining psixologik xususiyatlarini inobatga olish zarurligini ta’kidlagan. Biroq bu qarashlar amaliy institutlarga aylangan emas edi. XVIII asr oxiri - XIX asr boshlarida Yevropada sanoat inqilobi natijasida jamiyat strukturasi keskin o‘zgarishlar yuz berdi. Shaharlarga migratsiya kuchaydi, ishchi sinf shakllandi va ayollar ishlab chiqarishga jalb qilina boshladi. Natijada kichik yoshdagi bolalarni kun davomida nazorat qilish va tarbiyalash zarurati paydo bo‘ldi. Shu sharoitda dastlabki “infant school” va “day nursery” kabi muassasalar yuzaga keldi.

II. Zamonaviy bolalar bog‘chasining shakllanishi.

Maktabgacha ta’lim nazariyasi va amaliy tizimining shakllanishi nemis pedagogi Friedrich Fröbel nomi bilan bevosita bog‘liq. Fröbel 1840-yilda Germaniyada “Kindergarten” - ya’ni “bolalar bog‘i” deb nomlangan birinchi maktabgacha ta’lim muassasasini tashkil etadi. U bolani tabiatning bir qismi sifatida ko‘rib, uning rivojlanishini tabiiy jarayon deb tushuntiradi. Tarbiyachi esa bu jarayonda “bog‘bon” vazifasini bajaradi. Fröbel pedagogikasining asosiy ilmiy jihatlari quyidagilardan iborat: bola rivojlanishi tabiiy va bosqichli jarayon, o‘yin - asosiy rivojlantiruvchi faoliyat, ta’lim jarayoni majburlovga emas, qiziqishga asoslanadi, ijodkorlik va sensor rivojlanish markaziy o‘rinda turadi. Shu konsepsiya keyinchalik zamonaviy maktabgacha pedagogikaning nazariy asosiga aylandi.

III. Yevropada maktabgacha ta’limning kengayishi.

XIX asrning ikkinchi yarmida Fröbel g‘oyalari Yevropa va AQSh bo‘ylab tez tarqala boshladi. Ayniqsa Germaniya, Fransiya va Buyuk Britaniyada bog‘chalar tizimli ravishda rivojlandi. Bu davrda maktabgacha ta’lim ikki asosiy funksiyani bajardi:

1. ijtimoiy - ishlovchi ota-onalarga yordam berish;
2. pedagogik - bolani maktab ta’limiga tayyorlash. Natijada maktabgacha ta’lim mustaqil pedagogik yo‘nalish sifatida shakllandi va universitetlarda maxsus metodikalar ishlab chiqila boshlandi.

IV. Rossiya imperiyasida bog‘chalar tizimining paydo bo‘lishi. Rossiya imperiyasida maktabgacha ta’lim XIX asrning o‘rtalarida paydo bo‘ldi. 1860–1870-yillarda Fröbel tizimi asosidagi ilk bog‘chalar ochila boshladi. Bu jarayonda Adelaida Simonovich muhim rol o‘ynagan. U Sankt-Peterburgda Fröbel pedagogikasiga asoslangan ilk bolalar bog‘chasini tashkil etib, Rossiyada maktabgacha ta’lim metodikasining shakllanishiga turtki bergan. Biroq Rossiya imperiyasida bog‘chalar asosan, shahar aholisi, ziyolilar, boy tabaqa uchun xizmat qilgan, keng xalq qatlamlarini qamrab olmagan.

V. Turkiston o'lkasida maktabgacha ta'limning boshlanishi

Markaziy Osiyo, xususan Turkiston hududida XIX asr oxiri - XX asr boshlarida maktabgacha ta'lim tizimi deyarli shakllanmagan edi. Mahalliy jamiyatda bolalar tarbiyasi, oila instituti, mahalla tizimi, diniy ta'lim, doirasida amalga oshirilgan. Yevropa tipidagi bog'chalar faqat rus aholisi yashaydigan hududlarda, xususan Toshkent va Samarqand shaharlarida paydo bo'lgan.

VI. Sovet davrida maktabgacha ta'limning institutsionallashuvi 1917-yilgi Russian Revolution dan keyin maktabgacha ta'lim davlat siyosatining muhim yo'nalishiga aylandi. Sovet hukumati maktabgacha ta'limni quyidagi maqsadlar uchun rivojlantirdi, ayollarni ishlab chiqarishga keng jalb qilish, bolalarni jamoaviy ruhda tarbiyalash; sotsialistik ideologiyani shakllantirish, mehnatga tayyorlash tizimini yaratish. 1930-1980-yillar oralig'ida SSSRda maktabgacha ta'lim tizimi to'liq markazlashgan davlat tizimiga aylandi. Bog'chalar, bepul, davlat tomonidan moliyalashtiriladigan yagona metodika asosida ishlaydigan tizimga aylandi.

O'zbekiston hududida 1920-yillardan boshlab sovet tipidagi bog'chalar tashkil etildi. Ularning asosiy vazifasi bolalarni nazorat qilish bilan birga, yangi ijtimoiy tuzumga mos shaxsni shakllantirish edi. 1950-1980-yillarda esa bog'chalar tizimi keskin kengaydi, sanoat korxonalarida qoshida bog'chalar, qishloq xo'jaligi hududlarida muassasalar, ommaviy bepul qamrov tizimi yaratildi. Bu davr O'zbekiston tarixida maktabgacha ta'limning eng keng yoyilgan bosqichi hisoblanadi. 1991-yilda Dissolution of the Soviet Union natijasida O'zbekiston o'z ta'lim tizimini mustaqil ravishda rivojlantira boshladi. Dastlabki yillarda bog'chalar soni qisqargan bo'lsa-da, keyinchalik davlat siyosati darajasida qayta tiklash jarayoni boshlandi. 2017-yilda O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta'lim vazirligi tashkil etilishi maktabgacha ta'limni institutsional isloh qilishda burilish nuqtasi bo'ldi. Shundan so'ng, davlat-xususiy sheriklik rivojlandi, xalqaro metodikalar joriy etildi, qamrov darajasi keskin oshdi.

Xulosa

Maktabgacha ta'lim tizimi uzoq tarixiy evolyutsiya natijasida shakllangan murakkab ijtimoiy institutdir. U dastlab oilaviy tarbiya shaklida bo'lgan bo'lsa, XIX asrda Fröbel tomonidan pedagogik tizimga aylantirildi. Keyinchalik Rossiya imperiyasi va Sovet Ittifoqi orqali Markaziy Osiyoga kirib kelib, davlat tizimi sifatida rivojlandi. Mustaqillikdan so'ng esa O'zbekistonda milliy va zamonaviy model asosida qayta shakllanmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar

- [1] UNESCO. Early Childhood Care and Education Global Report, 2019.
- [2] Plato. Republic; Aristotle. Politics.
- [3] Owen, R. A New View of Society, 1816.
- [4] Fröbel, F. The Education of Man, 1826–1844.

-
- [5] Bruce, T. Early Childhood Education, Hodder Education, 2015.
[6] May, H. Infant School Movement in Europe, Oxford University Press.
[7] Russian Pedagogical Encyclopedia, “Simonovich A.”
[8] Becker, S. Education in Imperial Russia, 2004.
[9] Fitzpatrick, S. Education and Social Mobility in the USSR, Cambridge University Press.

